

OBSAH

Úvod	13
------------	----

Kapitola 1

INDICKÁ A ČÍNSKÁ FILOSOFIE	15
1.1 Období védské	15
1.2 Klasické ortodoxní systémy indické filosofie	20
1.3 Neortodoxní směry indické filosofie	32
1.4 Konfucianismus	54
1.5 Taoismus	58

Kapitola 2

ŘECKÁ FILOSOFIE	66
2.1 Předsókratovská filosofie	68
2.1.1 Milétská přírodní filosofové	68
2.1.2 Hérakleitos z Efesu (530–470 př. Kr.)	70
2.1.3 Pythagoras a pythagorejci	71
2.1.4 Empedoklés z Akragantu (asi 492–432 př. Kr.)	73
2.1.5 Anaxagoras z Klazomen (500–428 př. Kr.)	74
2.1.6 Démokritos z Abdéry a Leukippos z Milétu (5. stol. př. K.)	75
2.1.7 Elejská škola	77
2.1.8 Sofisté	79
2.1.9 Sókratés z Athén (asi 470–399 př. Kr.)	82
2.1.10 Sókratovské školy	86
2.2 Platón	90
2.2.1 Svět idejí	92
2.2.2 Poznámka pro náročnějšího čtenáře o tom, kdo je podle Platóna filosof... ..	97
2.2.3 Svět, jeho stvoření a struktura	98

2.2.4	Duše	98
2.2.5	Platónovo pojetí státu	104
2.3	Aristotelés ze stageiry	107
2.3.1	Aristotelovo dílo	108
2.3.2	Úrovně vědění podle Aristotela:	109
2.3.3	Aristotelova logika	109
2.3.4	Aristotelova metafyzika	112
2.3.5	Aristotelova fyzika	114
2.3.6	Aristotelova psychologie (nauka o duši)	115
2.3.7	Aristotelova etika	116
2.3.8	Aristotelova politologie	119
2.4	Helénistická filosofie	120
2.4.1	Stoicismus (stoa)	121
2.4.2	Epikureismus	126
2.4.3	Skepticismus	128
2.4.4	Eklekticismus	129
2.4.5	Alexandrijský eklekticismus	129
2.4.6	Novopythagorejci	131
2.4.7	Novoplatónismus	132

Kapitola 3

	KŘESŤANSKÁ FILOSOFIE	143
3.1	Křesťanství	144
3.1.1	Srovnání řeckého a hebrejského (na něj se váže i křesťanské náboženství) pojetí světa	149
3.2	Patristická filosofie	151
3.3	Scholastika	166
3.3.1	Scholastická metoda	171
3.3.2	Spor o univerzálie	171
3.3.3	Raná scholastika	172
3.3.4	Středověká renesance 12. století	174
3.3.5	Středověká arabská a židovská filosofie	179
3.3.6	Vrcholná scholastika	184
3.3.7	Pozdní scholastika	192

Kapitola 4

RENEŠANČNÍ FILOSOFIE	197
4.1 Humanismus a reformace	201
4.2 Nové právní a politické myšlení	202
4.3 Filosofické systémy renesance	204

Kapitola 5

BAROKNÍ FILOSOFIE (RACIONALISMUS)	215
--	-----

Kapitola 6

OSVÍCENSTVÍ	230
6.1 Uvedení do anglického empirismu a senzualismu	230
6.2 Shrnutí filosofie anglického empirismu	237
6.3 Další představitelé anglického osvícenství	237
6.4 Osvícenství ve Francii	238
6.5 Jean-Jacques Rousseau (1712–1778)	241

Kapitola 7

IMMANUEL KANT	245
7.1 Předkritické období	246
7.2 Kritické období	246
7.3 Ke Kantově filosofii práva	254

Kapitola 8

ROMANTICKO-IDEALISTICKÁ NĚMECKÁ FILOSOFIE	260
8.1 Úvod	260
8.2 Johann Gottlieb Fichte (1762–1814)	262
8.3 Wilhelm Joseph Schelling (1775–1854)	265
8.4 Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831)	266

Kapitola 9

IRACIONALISMUS A VOLUNTARISMUS	270
9.1 Arthur Schopenhauer (1788–1860)	270
9.1.1 Filosofie	271
9.1.2 Vykoupení z utrpení světa	275

9.1.3	Etická cesta vedoucí ke svatému člověku	275
9.2	Sören Kierkegaard (1813–1855)	277
9.2.1	Výklad důležitých rysů Kierkegaardova myšlení	278
9.3	Friedrich Nietzsche (1844–1900)	281
9.3.1	Výklad hlavních pojmů Nietzscheovy filosofie	282

Kapitola 10

	NOVODOBÁ EVROPSKÁ FILOSOFIE	286
10.1	Pozitivismus ve Francii	286
10.2	Pozitivismus v Anglii	289
10.2.1	John Stuart Mill (1806–1873)	290
10.2.2	Herbert Spencer (1820–1903)	291
10.3	Marxismus a materialismus	292
10.3.1	Dialektický materialismus	293
10.3.2	Historický materialismus	294
10.3.3	K Marxově teorii práce a kapitálu	295
10.3.4	Pokračovatelé a školy navazující na marxismus	296
10.4	Filosofie života a pragmatismus	297
10.4.1	Významné vědecké převraty konce devatenáctého a začátku dvacátého století	297
10.4.2	Filosofie života	300
10.4.3	Historismus	303
10.4.4	Pragmatismus	304

Kapitola 11

NOVÁ METAFYZIKA A KŘESŤANSKÉ FILOSOFIE

	20. STOLETÍ	313
11.1	Nová metafyzika	313
11.1.1	Samuel Alexander (1859–1938)	314
11.1.2	Alfred North Whitehead (1861–1947)	315
11.1.3	Nicolai Hartmann (1882–1950)	318
11.2	Křesťanské filosofie 20. století	320
11.2.1	Katolicismus	320
11.2.2	Protestantismus	323

Kapitola 12

FENOMENOLOGIE A EXISTENCIALISMUS	327
12.1 Franz Brentano (1838–1917)	327
12.2 Edmund Husserl (1859–1938)	329
12.2.1 První období	329
12.2.2 Druhé období	330
12.2.3 Třetí období	333
12.2.4 Husserlovi pokračovatelé	334
12.3 Filosofie existence	338
12.3.1 Martin Heidegger (1889–1976)	340
12.3.2 Jean-Paul Sartre (1905–1980)	345
12.3.3 Albert Camus (1913–1960)	350
12.3.4 Gabriel Marcel (1889–1973)	351
12.3.5 Karl Jaspers (1883–1969)	352
12.3.6 Jan Patočka (1907–1977)	354

Kapitola 13

HERMENEUTIKA, STRUKTURALISMUS

A NOVOPOZITIVISMUS	358
13.1 Hermeneutika	358
13.2 Strukturalismus	361
13.3 Novopozitivismus (analytická filosofie)	364
13.3.1 Ludwig Wittgenstein (1889–1951)	365
13.3.2 Teorie pravdy a vysvětlení	367

Kapitola 14

POSTMODERNÍ FILOSOFIE	370
14.1 Rozdíl mezi modernou a postmodernou	370
14.2 Filosofičtí a vědeckí předchůdci postmoderny	372
14.3 Hlavní rysy postmoderní filosofie	373
14.4 Další myslitelé, kteří bývají spojováni s postmoderním myšlením	374
Závěr	381
Bibliografie	384
Jmenný rejstřík	398
Věcný rejstřík	404

ÚVOD

Milí čtenáři, dovoluji si Vám nabídnout druhé, výrazně rozšířené vydání knihy Dějiny filosofie jasně a stručně. K rozšíření oproti prvnímu vydání z roku 2008 došlo zejména v kapitolách věnovaných indické, antické a středověké filosofii. Ovšem i v dalších částech knihy se můžete těšit na obohacující pasáže hlavního textu, který je v celé knize navíc doplněn o rozsáhlý poznámkový a citační aparát, více fotografií a rejstřík.

Předložený text je určen pro uvedení do filosofie. Výuka tohoto oboru vychází z potřeby hlubší obeznámenosti studentů – nejen humanitních fakult – s vývojem filosofického myšlení a s tím souvisejícími vědeckými a obecně kulturními strukturami.

Proto se společně pokusíme proklestit si cestu v hustém lese názorů na člověka a jeho pobyt na Zemi. K tomu nám bude pomáhat vždy i schopnost samostatného zamýšlení a promyšlení otázek a problémů, vůči kterým zaměříme osten našeho filosofického tázání.

Představa filosofie jako nauky, která se realizuje pouze na filosofických katedrách univerzit a která se traktuje jako svérázný a pro nepoučeného čtenáře nesrozumitelný literární žánr, hlídající si pole své odborné působnosti velejemným opracováváním užívané terminologie, je představou, jež mnohé vede k obvinění této disciplíny z elitářství a nepraktického pojetí „lásky k moudrosti“.

Karl Jaspers ve svém Úvodu do filosofie říká: „Co je filosofie a k čemu slouží, se chápá různě. Lidé od ní očekávají neobyčejná sdělení nebo ji lhostejně opomíjejí jako bezpředmětné myšlení. Dívají se na ni s bázní jako na významné úsilí neobyčejných lidí nebo jí pohrdají jako neužitečným hloubáním snilků. Pokládají ji za věc, která se dotýká každého, a proto by měla být v podstatě prostá a srozumitelná, nebo ji pokládají za tak obtížnou, že je beznadějně se jí zabývat. To, s čím se setkáváme pod jménem filosofie, skutečně dává příklady pro tak rozdílné soudy.“

Měli bychom si proto ještě dříve, než začneme se studiem, uvědomit, že filosofické tázání se bezprostředně dotýká každého člověka a mnohé z otázek jsme jistě kladli už jako děti: „Proč vůbec něco je a není spíše nic?“ „Proč jsem dítě mých rodičů a ne třeba jiných?“ „Máme svobodu se samostatně rozhodovat?“ „Kdo je spravedlivý člověk?“

Tento studijní materiál, lépe řečeno myslitelé a mudrci, nám nabízí rozmanité náhledy na řešení uvedených otázek. Přesto je každý z nás obdařen možností svobodné volby a záleží jen na nás samotných, jaké odpovědi a cesty budeme upřednostňovat ve svém vlastním myšlení a životě.

Nechť je tento průvodce, pokud jen možno, věrným tlumočnickem mnohdy obtížných filosofických směrů a neslevuje přitom ze svého nároku na maximální srozumitelnost a čtivost. Tento text, prosím, vnímejte spíše jako informační a orientační návod pro další studium filosofie, nikoliv jako materiál k mechanickému a „bezduchému“ zapamatování.

„Filosofie“ je psána v celé této knize se „s“ – z respektu k tradici a k odlišení pojednávané filosofie od různorodých filozofií „naší firmy“, „zákona“, „sportovního tréninku“ atd.

KAPITOLA 1

INDICKÁ A ČÍNSKÁ FILOSOFIE

Výklad filosofických směrů zahájím pohledem na moudrost indických a čínských duchovních nauk. Rozhodl jsem se jim věnovat celou jednu kapitolu, neboť jsem přesvědčen o hlubokém významu a poselství, které mohou staré myšlenkové koncepce i praktické návody nabídnout i dnešnímu člověku, žijícímu ve zcela odlišných podmínkách západní civilizace.

Po nastudování první části této kapitoly budete znát rozdělení indické filosofie na období védské, neortodoxní systémy a ortodoxní systémy. Toto rozdělení je u historiků indického myšlení zavedené a také vám umožní získat přehledné poznání a snad i pobídne k vnitřnímu hledání sebe sama.

INDICKÁ FILOSOFIE

1.1 Období védské

Klasifikovat dějiny indické filosofie do zřetelně vymezených období není vůbec jednoduché. Indie na rozdíl například od starého Egypta, kde bývalo zvykem zaznamenávání přesných dat, neznala historiografii v dnešním smyslu slova. U mnohých děl indické filosofie nelze někdy ani s jistotou uvést století, v němž vznikla. A na rozdíl od západního světa, v němž jsou všechna období a zvraty vymezeny jasně vyhraněnými historickými osobnostmi myslitelů, vystupují v Indii jednotliví autoři jen prostřednictvím svých děl a myšlenek. Snad je tomu tak proto, že moudří mužové Indie dosáhli vysokých stupňů oproštění se od potřeby, aby jejich smrtelné ego bylo spojováno s myšlenkami, jež zpravidla přesahují hranice času tohoto světa.

My se přidržíme obvyklého členění indologů, kteří jako první období označují dobu véd. Označuje se tak proto, že soubory spisů z let 1500–500 př. Kr. se nazývají **védy**¹. „Věda“ znamená náboženské, teologické vědění, což v nejstarších dobách představovalo totéž, co soubor všeho vědění, které je hodno zaznamenání. Rozsahem jsou védy asi šestkrát větší než bible.

Věda (doslova „vědění“) je tedy souhrnný název pro posvátná písma hinduismu.

Bráhmaští kněží *védské hymny* rozdělili do čtyř částí, *sanhit*.

Nejstarší *Rgvéda* (kodifikace kolem roku 1000 př. Kr.) obsahuje oslavné hymny a modlitby k různým védským bohům.

Jadžurvéda poskytuje návod ke správnému provádění liturgických úkonů, bývá dělena na Černou a Bílou a obsahuje obětní formule.

Sámavéda (kod. i s *Jadžurvédou* v rozmezí let 900–800 př. Kr.) je zpěvníkem jednotlivých obětních hymnů.

Atharvavéda (kod. kolem roku 600 př. Kr.) kromě již zmíněných veršů obsahuje také magické formule.

Precizní provedení obětního rituálu obstarává několik obětníků, v jejichž čele stojí kněz bráhma. Kněžská kasta bráhmaňů je pověřena navazováním a udržováním kontaktu mezi lidmi a bohy. Hymny *Rgvédy*, její prosby a modlitby k bohům se nazývají *mantry*, výkladové a liturgické komentáře k nim *bráhmaňy*, obdobný charakter měly *áranjaky*, lesní texty určené pro osaměle žijící poustevníky. Čtvrtým, historicky nejmłodším typem „výkladu véd“ jsou **upanišady**, nazývané často *védanta* – konec véd.

Věřící hind připisuje těmto textům kanonickou platnost, tzn. že je považuje za božská zjevení a nedotknutelné pravdy.

Védské období indické filosofie je možno ještě rozčlenit na:

1. Období starovědské (doba hymnů 1500–100 př. Kr.)
2. Období obětní mystiky (1000–750 př. Kr.)
3. Období upanišad (750–500 př. Kr.)

¹ V české verzi jsou dostupné v knize Friš, O., Vavroušek, P. *Védské hymny*. Praha, 2000.

V *době hymnů* nalézáme v *Rgvédě* chvalozpěvy na boha ohně Agniho, boha blesku Indru a slunečního boha Višnu.

Pro *období obětní mystiky* jsou typické rituály, při nichž se bohům, kteří mají vliv na určité události, obětuje něco cenného nebo pěkného, od rýže, prosa, sladkostí či květin až po krvavé rituály při obětování silných hřebců, zvláště u příležitosti svateb nebo uvedení panovníka do vlády. V tomto období vzniká také kastovní systém.

Kasty tvořili:

- bráhmani = kněží
- kšátrijové = vládcové a bojovníci
- vaišjové = svobodní lidé a obchodníci
- šúdrové = zapuzení
- páriové = zapuzení.

Zapuzeným se také říkalo „nedotknutelní“ a pocházeli z původního domorodého obyvatelstva, které vyznávalo matriarchát a kult bohyně Matky.

Kastovní systém měl oddělit původní obyvatele indického subkontinentu od severozápadu vniknuvších Ářjů, kteří se tak mohli stát vládnoucí skupinou v hinduistickém společenství.

Upanišady (750–500 př. Kr.) završují periodu védské filosofie naukami o:

- átmanu a bráhmu
- karmickém zákonu
- reinkarnaci
- vysvobození duše (mókša).

Átman označuje nesmrtelné jádro lidské duše, které spočívá v jednotě s Božstvím a jako takové je jediným pravým bytím.

Bráhmu je věčná a nestvořená podstata světa, která proniká vším.

Jako ilustrativní příklady pro naše porozumění tomu, co je ono bytostné Jáství ve smyslu átmana, se jeví například tyto ukázky z Kathópanišad (verš 23): „*Átmana nelze získat poučením ani moudrostí, ani*

*mnohým studiem; koho si sám zvolí, ten ho může získat. Tomu átman odhalí svou podobu.*²

Swami Nikhilananda, jeden z proslulých komentátorů Upanišad, vysvětluje tuto myšlenku následovně: „*Myslí-li zabíječ, že zabíjí, myslí-li zabítý, že byl zabit, oba to nevědí – on nezabíjí ani není zabit. Hnací silou zabíjení je ego a jeho objektem tělo. Ego, ztotožněné s tělem, smysly a myšlením, zabíjí jiné tělo. Skutečné já, čiré vědomí, je nezúčastněný pozorovatel. Átman nezabíjí a nepodílí se ani na jiných činnostech. Život na tomto světě, vyznačující se ctností a neřestí, dobrem a zlem apod., považuje za opravdový jedině ten, kdo se ztotožňuje s tělem, ne však znalec Já.*“³

„*Ukryt je ve všech bytostech átmana, nezáří zjevně, vidící vidí jej však přejemným rozumem skvělým.*“⁴

Nauka o karmě a znovuzrození říká, že člověk je zachycen v koloběhu převtělování, který se nazývá **sansára**. Každý má takový osud, jaký si kdysi přál nebo jaký si zasloužil svými činy a myšlenkami. Dobré či špatné skutky vedou k odpovídající vyšší nebo nižší životní formě v nadcházející existenci. Zatímco **karma** jakožto skutky a činy pocházející z nevědomosti řídí život každého člověka, **dharma** jako možnost a předloha věcí je věčným zákonem světa. Člověku se dharma zjevuje jako měřítko jednání.

Protože je v upanišadách velmi výrazně upozorňováno na pomíjivost a marnost pozemského usilování, je jejich ladění pro tento svět pesimis-

² *Upanišady*. Ze sanskrtských originálů přeložil, poznámkami a úvodem opatřil Dušan Zbavitel. DharmaGaia, 2004, s. 281.

³ Tamtéž

⁴ Dušan Zbavitel v komentáři k tomuto verši z Upanišad (Kathópanišad III., 12. verš, s. 284) uvádí: „*Bhagavadgíta praví: „Nejsem zjevný každému, nebo mne halí má mocná vidina [májá]. A tento zbloudilý svět nechápe, že jsem nezrozený a nepomíjivý“ (VII.25; přel. J. Filipický a J. Vacek).*

A Šankara k témuž doplňuje: „*Každá živá bytost je ve skutečnosti bráhma. Neosvícený však nepozná, že je nejvyšším Já. Proto říká: „Jsem dítě toho a toho.“ Zaměňuje átmana s tělem a myšlením a samotným Já je vnímán jako objekt podobně jako hrnec či džbán. Jak hluboká, nezměrná a bezedná je tato božská májá!*“ Tamtéž, s. 284.

tické. Přesto je jejich poselství nadějně a ponouká člověka, aby usiloval o **vysvobození (mókša)**. K němu vedou **činy oproštěné od lpění** (karmajóga), **odevzdanost božskému vedení** a **nepodmíněná láska ke všemu** (bhaktijóga) a také, kromě jiných duchovních praktik, samozřejmě **meditace** (dhjána). Nejvyššího vysvobození člověk dosáhne vnitřním vkladem do podstaty bráhma, který je silou zbavující všech pout a utrpení. Neboť **kdo zná bráhma, je sám bráhma**.

Tak jako řeka beze jména a bez tvaru mizí v moři, tak se i individuální existence mudrce rozpouští v nekonečném oceánu bráhma.

Nyní si můžeme přecítit ukázkou z upanišad, která nás zavede do dávných věků v zemi indické. Snad osloví svou moudrostí i dnešní čtenáře:

VYSVOBOZENÍ

„A teď o člověku, jenž se vskutku oprostil od svých žádostí. Toho, kdo se vymanil z područí svých žádostí, kdo ukojil všechny své žádosti v duchu, životní síly neopouští. Ten splývá v jedno s bráhma, duchem a v ducha vchází.“

Je jeden verš, jenž praví:

„Rozprchnou-li se všechny žádosti, jež lnou k srdci, pak takový smrtelník se stává nesmrtelným a dojde dozajista vysvobození ještě v tomto svém pozemském vtělení.“

Jako hadí kůže leží mrtvá na mraveništi, leží mrtvé i pomíjivé tělo. Ale nesmrtelný duch je život, světlo a věčnost. Je jeden verš, jenž praví:

„Nalezl jsem cestičku, kterou znali už staří. Táhne se do daleka. Ti, kdož poznávají Ducha, stoupají po ní do nebeských oblastí, aby došli vysvobození. Je to cesta světců, jejichž činy jsou čisté a v jejichž srdci září vnitřní zář a světlo.“

Do hlubokých temnot padají ti, kdož jdou za vnějším věděním.

Jsou světy neradostné, světy plné temnoty. Do těchto světů se po smrti ubírají ti, kdož ve své nevědomosti neprocitli k světlu poznání.

Procitl-li člověk k vidění átmana, k vidění svého pravého já, a může-li upřavdě říci: „jsem on“, proč by měl truchlit pro tělo?

Tomu, kdo v tajích života nalezl átmana, ducha, a procitl k jeho světu, tomu jako tvůrci patří svět ducha, neboť on je jak tento svět!

Ti, kdož zří světlo, mají život věčný. Ti, kdož žijí v temnotě, poznají jen bolest.

... Ti, kdo poznávají jeho, jenž je oko oka, ucho ucha, duch ducha a život života, ti poznávají Brahma od prapočátku.

Je třeba si vštípit tuto pravdu: Není mnohosti, je jen jediné. Kdo zří mnohost a nikoliv jednotu putuje od smrti k smrti.

Jedno je nekonečné a věčné, jež září nad prostorem. Jedno je neskonalá, nezrozená duše!⁵

1.2 Klasické ortodoxní systémy indické filosofie

souhlasí se základy obětní mystiky starého bráhmanismu a rozvíjejí myšlenky obsažené ve védách. Inspirujícími prameny tradičního hinduismu (pestrbarevného indického náboženství s množstvím bohů, bohyň, sekt a tradic duchovních mistrů) jsou *upanišady*, *sútry* (krátká aforistická pojednání), epy *Mahábhárata* (její součástí je i známá *Bhagavadgíta*), *Rámájana* a také *Zákoník Manuův*. Filosoficky největší význam měly *sánkhja*, *jóga* a *védanta*.

⁵ *Světlo Upanišad*. Útěcha a poezie svatých písem indických. Přeložil Rudolf Janíček. Santal, 1998, s. 32–33.

SÁNKHJA

jako filosofická škola uznávala dva navěky odloučené a protikladné principy.

1. Duchovní princip představuje **puruša**. Ve vesmíru existuje jejich nesčetné množství.
2. Prapůvodní přírodní síla je **prakrti**.

Prakrti obsahuje tři druhy projevů přírodních vývojových sil, v sanskrtu řečené **guny**:

- **sattva** (čistota, průzračnost) dává možnost odrážet ve smyslu čistého zrcadlení spirituální povahu purušů, což současně znamená: být obecně uschopněn poznávat všechno tak, jak jest ve své původní nezakalené čirosti. S ohledem na níže pojednanou čínskou filosofii si dovoluji srovnat sattvickou energii s duševním klidem a jasným vědomím nastoleným rovnováhou mezi aktivní elektrizující energií jang a jejím protipólem magnetizujícím jin. Tato rovnováha podmiňuje setrvání v meditačním stavu vědomí, který je nutnou podmínkou dosažení tzv. kosmického nebo absolutního vědomí (sans. samádhi) jakožto onoho vrcholu na cestě ke spojení s bohem (sans. jóga).
- **radžas** (oheň) je aktivizující potenci přírodních procesů, jenž je u lidských bytostí uvědomován jako vášnivé pnutí nebo odpor. Z hlediska čínského pojmání energií jde o převahu mužského jangu.
- **tamas** (temnota) umožňuje stereotypní setrvávání v daném stavu. Vyčerpávání sattvické a radžasické energie je prostředkem úpadku, umrtvování a pasivní nehybnosti. Lidé tuto gunu prožívají v projevech tuposti, malátnosti nebo nudy. V čínské nauce má k této guně blízko ženská jin, což samozřejmě nic nevyovídá o tom, jakáže je žena nebo muž coby dva způsoby projevu lidské bytosti. Nicméně setrvalý pohyb lidského vědomí na energetické škále radžas-tamas jde ruku v ruce se stavem nevědomosti a iluzorního vnímání skutečnosti (sans. májá).

V bezčasí praktického klidu jsou sattva, radžas a tamas v harmonii. Na tomto počátku, pomyslném bodu nula, jako by bylo čisté vědomí purušů vůči půvabu prakrti ve vztahu apatického nezájmu. Osobně věnovaná pozornost purušů ovšem v ženské prakrti vyvolává pohyb života, bortí se vyváženost gun a ohnivá guna zapaluje vášň pro život, tvořivost matky přírody-prakrti má zelenou.